

Η εφαρμογή της Ευέλικτη Ζώνης (Ε.Ζ.) σε ολιγοθέσια σχολεία

Δρ. Χρήστος Πατσάλης, Δρ. Καλλιόπη Παπουτσάκη, Άννα Ζουγανέλη MSc

(Εισήγηση στο συνέδριο του Παιδαγωγικού Τμήματός Δ.Ε. Αθηνών στις 4-6 Μαΐου 2012, με θέμα: «Η Ποιότητα στην Εκπαίδευση: Τάσεις και Προοπτικές»)

Περίληψη

Με βάση την ανάγκη ενός διαρκούς εκσυγχρονισμού και αναζήτησης ποιότητας στην εκπαίδευση καθιερώθηκε το πρόγραμμα της Ευέλικτη Ζώνης διαθεματικών και δημιουργικών δραστηριοτήτων στα δημοτικά σχολεία της χώρας. Η εφαρμογή του όμως στην πράξη δεν συνοδεύτηκε από διενέργεια σχετικής έρευνας σε όλους τους τύπους των σχολείων. Προκειμένου να αποτυπώσουμε το τι συμβαίνει στο πεδίο των ολιγοθέσιων σχολείων, διαθέτοντας ήδη ερευνητικά αποτελέσματα από πολυθέσια, διεξαγάγαμε έρευνα στον αντίστοιχο πληθυσμό, τα αποτελέσματα της οποίας έδειξαν διαφοροποιήσεις μεταξύ των εκπαιδευτικών των δύο τύπων σχολείων .

Εισαγωγή

Η Ευέλικτη ζώνη διαθεματικών και δημιουργικών δραστηριοτήτων έχει αρχίσει να εφαρμόζεται στα δημοτικά σχολεία της χώρας από το σχολικό έτος 2002-2003, αφού προηγήθηκαν διαδικασίες πιλοτικής εφαρμογής της και αξιολόγησης των αποτελεσμάτων από το Μάιο του 2001. Αποτελεί καινοτόμο διδακτική παρέμβαση που εντάσσεται στο πλαίσιο ενός ευρύτερου εκπαιδευτικού σχεδιασμού (Αλαχιώτης, 2002, Κουλουμπαρίτη, 2002, Ματσαγγούρας, 2002).

Το πρόγραμμα αυτό δεν προτείνεται ως πανάκεια για την αντιμετώπιση κάθε εκπαιδευτικού ζητήματος αλλά φιλοδοξεί να δώσει πειστική απάντηση σε ορισμένα προβλήματα ενώ προσδοκάται να καλλιεργήσει μια άλλη αντίληψη για την κατάκτηση της γνώσης. Αποτελεί «όχημα» προοριζόμενο να οδηγήσει στην ουσιαστικοποίηση της διαθεματικής προσέγγισης της γνώσης (Πατσάλης & Παπουτσάκη, 2008), στην προώθηση της ανάπτυξης των σχεδίων εργασίας, στην εφαρμογή της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας, στην ενίσχυση της δημιουργικής – διερευνητικής μάθησης και της κριτικής σκέψης (Πατσάλης, 2008), στην ανάπτυξη αναλυτικής και πρακτικής νοημοσύνης και στη συναισθηματική ανάπτυξη (Κουλουμπαρίτη, 2002). Θεωρείται μοντέλο αναμόρφωσης του σχολείου, το οποίο ανταποκρίνεται στο σύγχρονο εκπαιδευτικό αίτημα.

Παρόλη όμως τη θεωρητικά τεκμηριωμένη χρησιμότητα και την ψυχοπαιδαγωγική αξία του, το πρόγραμμα δεν έτυχε της δέουσας ανταπόκρισης από τους εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα έρευνες έχουν δείξει ότι η πλειονότητα δασκάλων/λισσών των πολυθέσιων σχολείων, δεν το εφαρμόζουν σύμφωνα με τις οδηγίες του αναλυτικού προγράμματος αλλά «χρησιμοποιούν, και «αξιοποιούν» το διατιθέμενο από το ωρολόγιο πρόγραμμα χρόνο της Ε.Ζ., για τις διδακτικές ανάγκες «βασικών μαθημάτων», όπως γλώσσα και μαθηματικά (Πολυζώης, Παλαπάνη, 2007, Πατσάλη & Παπουτσάκη, 2008).

1.Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Οι συναφείς έρευνες που έχουν γίνει και αφορούν στην Ευέλικτη Ζώνη αναφέρονται μόνον σε πολυθέσια αστικά σχολεία, γι' αυτό, θεωρήσαμε σκόπιμο στο όνομα της σπουδαιότητας του προγράμματος να πλουτίσουμε περαιτέρω τα ερευνητικά στοιχεία με αποτελέσματα από ολιγοθέσια σχολεία ημιαστικής και αγροτικής πληθυσμιακής σύνθεσης, τα οποία αντιπροσωπεύουν το 40% του γενικού συνόλου των σχολείων της χώρας. Προς τούτο, επελέγη ως πληθυσμός της έρευνας, με σκοπό τη διερεύνηση του τρόπου εφαρμογής της Ε.Ζ., το εκπαιδευτικό προσωπικό δημοτικών σχολείων της 4^{ης} εκπαιδευτικής περιφέρειας Νομού Ευβοίας, όπου είχαμε εύκολη πρόσβαση, στην οποία λειτουργούν, κύρια, ολιγοθέσια σχολεία (μονοθέσια, διθέσια, τριθέσια).

Ειδικότερα, η παρούσα μελέτη διερευνά εάν οι εκπαιδευτικοί εκπληρώνουν γνωστικούς, συναισθηματικούς, ψυχοκινητικούς και κοινωνικούς στόχους σύμφωνα με τον τρόπο που αυτοί προσεγγίζουν και επεξεργάζονται τα θέματα της Ε.Ζ..

Τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν, εν προκειμένω, προς διερεύνηση ήταν τα εξής:

Α) ποιος είναι ο τρόπος προσέγγισης των θεμάτων της Ε.Ζ. ;

Β) ποιοι είναι οι επιδιωκόμενοι στόχοι ;

Γ) πώς αξιολογείται η κατάκτηση των επιδιωκόμενων στόχων ;

Δ) ποια προβλήματα αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί κατά την εφαρμογή του προγράμματος ;

Ε) ποιους τρόπους χρησιμοποιούν αυτοί για την αντιμετώπιση των προβλημάτων;

2.Μεθοδολογία έρευνας - όργανο μέτρησης

Η έρευνα διεξήχθη το σχολικό έτος 2009-2010 με τη μέθοδο του ερωτηματολογίου, το περιεχόμενο των ερωτημάτων του οποίου αναφερόταν :

α) στα δημογραφικά στοιχεία των εκπαιδευτικών,

β) στον τρόπο εφαρμογής της Ε.Ζ από τους δασκάλους : είδη των θεματικών πεδίων, που επιλέγονται, τρόποι προσέγγισής τους, επιδιωκόμενοι στόχοι του Αναλυτικού Προγράμματος, τρόπος αξιολόγησής,

γ) στα ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή της,

δ) στους τρόπους αντιμετώπισης των ζητημάτων αυτών και

ε) στις προτάσεις που κάνουν οι εκπαιδευτικοί για την αποτελεσματική εφαρμογή της.

Το εργαλείο της έρευνας, που ήταν αυτοσχέδιο, αξιολογήθηκε πιλοτικά ως προς την εγκυρότητα περιεχομένου του (content validity). Ενώ στη συνέχεια ελέγχθηκε και ως προς την «εσωτερικής συνεπείας» αξιοπιστία (internal consistency). Τα αποτελέσματα και στις δύο δοκιμασίες ήταν ικανοποιητικά, αφού σε ότι αφορά: 1^ο/ στην εγκυρότητα, βελτιώθηκαν ζητήματα προσθήκης κατηγοριών απόκρισης, που θα έπρεπε επιπλέον να κωδικοποιηθούν στο ερωτηματολόγιο, έτσι ώστε, με αυτόν τον τρόπο, να αποκτήσει το περιεχόμενο που περιλάμβανε όλες τις πτυχές του χαρακτηριστικού που αντιπροσωπεύει (Κυριαζή, 2002), και 2^ο/ στην αξιοπιστία, η τιμή του συντελεστή Cronbach alpha ήταν στο επίπεδο του 0.89.

3.Δημογραφικά στοιχεία

Στην έρευνα έλαβαν μέρος 100 δάσκαλοι από τους οποίους 40 (40%) ήταν άνδρες και 60 (60%) γυναίκες,. Το 47 (47%) είχε διδακτική εμπειρία από 1-10 έτη, 23 (23%) από 11-20 και 27 (27%) από 21 και άνω. Όσον αφορά στην επιμόρφωση, 9% κατέχουν άλλο πτυχίο, 3% μεταπτυχιακές σπουδές και 23% επιμόρφωση στην Ε.Ζ. Ένας αριθμός 20 εκπαιδευτικών δεν έχει εφαρμόσει το πρόγραμμα της Ε.Ζ., ενώ την περίοδο που έγινε η έρευνα το 55% το εφάρμοζαν. Επίσης το 29% του δείγματος ανέφερε ότι δεν εφάρμοζε το πρόγραμμα.

4. Εφαρμογή της Ε.Ζ.

Κατά τη χρονιά, που έλαβε χώρα η έρευνα, οι 55 (55%) από τους 100 εκπαιδευτικούς, που πήραν μέρος σε αυτή, εφάρμοζαν το πρόγραμμα της Ε.Ζ, ενώ οι 29 (29%) δεν το εφάρμοζαν. Ως λόγοι, της μη εφαρμογής ανέφεραν οι 16 (16%) εκπαιδευτικοί, την έλλειψη χρόνου, ο 1 (1%) εκπαιδευτικός, την έλλειψη εκπαιδευτικού υλικού, οι 12 (12%) την απασχόλησή τους κατά αποκλειστικότητα στο Ολοήμερο Σχολείο. Το 16% του δείγματος δεν απάντησε στην αντίστοιχη ερώτηση.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι δεν παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ της μεταβλητής: «εφαρμογή της Ε.Ζ» και των μεταβλητών «έτη υπηρεσίας» ($F=2,6, p=0,09$), «σπουδές» ($F=2,054, p=0,135$) και «επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην Ε.Ζ.» ($F=0,928, p=0,44$) και των μεταβλητών «εφαρμογή της Ε.Ζ» και του «φύλου» ($t=1,052, df=82, p=0,296$).

4 Τρόπος εφαρμογής του προγράμματος από τους εκπαιδευτικούς των ολιγοθέσιων σχολείων

Ο τρόπος της εφαρμογής της Ε.Ζ από τους δασκάλους, αναφέρεται στη μέθοδο επιλογής των θεματικών πεδίων, στους τρόπους προσέγγισής τους, στους επιδιωκόμενους στόχους του Αναλυτικού Προγράμματος, στον τρόπο αξιολόγησής της.

4.1 Επιλογή των θεματικών πεδίων

Τα θέματα της Ε.Ζ φαίνεται να επιλέγονται από την πλειοψηφία των εκπαιδευτικών, τις περισσότερες φορές, αφού ληφθούν υπόψη τα ενδιαφέροντα των μαθητών (57%) και από κοινού με τους μαθητές του (66,7%). Αρκετές φορές επιλέγονται από τα προτεινόμενα θέματα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (73,9%) και από το Πολυθεματικό βιβλίο «Βλέπω το σημερινό κόσμο» (59,8%).

4.2. Τρόποι προσέγγισης των θεματικών πεδίων - Καλλιέργεια γνωστικών δεξιοτήτων - Αξιολόγηση

Όπως φαίνεται από την ανάλυση η πλειονότητα των εκπαιδευτικών επιλέγει θέματα, που διευρύνουν τις γνώσεις των μαθητών και η προσέγγισή τους γίνεται με σύγχρονες διδακτικές μεθόδους : ομαδοσυνεργατική, διαθεματική, αποκαλυπτική, βιωματική, εκπόνηση σχεδίων εργασίας. Η αξιολόγηση των

εργασιών των μαθητών γίνεται από τους ίδιους τους μαθητές ατομικά ή συλλογικά και όχι από τους εκπαιδευτικούς.

Πίνακας 1. Απαντήσεις των εκπαιδευτικών σε ότι αφορά στον τρόπο επιλογής των θεμάτων της Ε.Ζ. από τους εκπαιδευτικούς και στον τρόπο εφαρμογής και αξιολόγησής της

Απαντήσεις των εκπαιδευτικών	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες %
Επιλογή θεμάτων που διευρύνουν τις γνώσεις των μαθητών	73	73
Εφαρμογή της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας	67	67
Καθοδήγηση μαθητών για τη διερεύνηση των θεμάτων	65	65
Εφαρμογή της διαθεματικής μεθόδου	62	62
Εφαρμογή της ανακαλυπτικής μεθόδου	52	52
Εφαρμογή της βιωματικής μεθόδου	51	51
Εκπόνηση σχεδίων εργασίας	46	46
Συλλογική αξιολόγηση	70	70
Αυτοαξιολόγηση των μαθητών	51	51

Στατιστικά σημαντική διαφορά δεν προέκυψε μεταξύ των ανωτέρω μεταβλητών και των δημογραφικών στοιχείων: φύλο, έτη υπηρεσίας και σπουδές. Διαφορά προέκυψε μόνο μεταξύ των μεταβλητών «έτη υπηρεσίας» και «χρήση της μεθόδου αυτοαξιολόγησης των μαθητών» ($F=4,372, p=0,015$). Οι εκπαιδευτικοί που χρησιμοποιούν περισσότερο την αυτοαξιολόγηση είναι αυτοί που έχουν πάνω από 10 έτη υπηρεσίας.

4.3. Καλλιέργεια συναισθηματικών δεξιοτήτων

Οι εκπαιδευτικοί πέρα από την επιδίωξη της καλλιέργειας γνωστικών δεξιοτήτων, κατά την επεξεργασία των θεμάτων, επιδιώκουν και την καλλιέργεια συναισθηματικών δεξιοτήτων, όπως την ανάπτυξη φιλικών σχέσεων, την καλλιέργεια της αυτοεκτίμησης των μαθητών, την καλλιέργεια θετικών στάσεων και συμπεριφορών, την προαγωγή ηθικών αξιών και τη μείωση επιθετικών μορφών συμπεριφοράς

Πίνακας 2. Απαντήσεις των εκπαιδευτικών σε ερωτήσεις που σχετίζονται με την καλλιέργεια των συναισθηματικών δεξιοτήτων των μαθητών

Απαντήσεις των εκπαιδευτικών	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες %
Ανάπτυξη φιλικών σχέσεων	81	81

Καλλιέργεια της αυτοεκτίμησης των μαθητών	80	80
Καλλιέργεια θετικών στάσεων και συμπεριφορών	78	78
Προαγωγή ηθικών αξιών	76	76
Μείωση επιθετικών μορφών συμπεριφοράς	75	75

Στατιστική σημαντική διαφορά δεν αναδεικνύεται μεταξύ των μεταβλητών «καλλιέργεια συναισθηματικών δεξιοτήτων» και των δημογραφικών παραγόντων, φύλο, διδακτικά έτη και σπουδές.

4.4. Καλλιέργεια ψυχοκινητικών και κοινωνικών δεξιοτήτων

Η επιδίωξη καλλιέργειας ψυχοκινητικών και κοινωνικών δεξιοτήτων αποτελούν στόχους της ΕΖ. σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών.

Πίνακας 3. Απαντήσεις των εκπαιδευτικών σε ερωτήσεις που σχετίζονται με την καλλιέργεια των ψυχοκινητικών και κοινωνικών δεξιοτήτων

Απαντήσεις των εκπαιδευτικών	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες %
Δημιουργία συνθηκών επικοινωνίας μεταξύ των μαθητών	79	79
Δημιουργία συνθηκών διαλόγου μεταξύ των μαθητών	78	78
Καλλιέργεια θετικών στάσεων και συμπεριφορών	78	78
Προαγωγή ηθικών αξιών	76	76
Μείωση αρνητικών συμπεριφορών	75	75
Ανάπτυξη δραστηριοτήτων που στόχο έχουν το οπτικοκινητικό συντονισμό	42	42
Ανάπτυξη δραστηριοτήτων που στόχο έχουν το νευρομυϊκό συντονισμό	35	35
Ανάπτυξη λεπτής κινητικότητας	36	36

Στατιστικά σημαντική διαφορά δεν φαίνεται να υπάρχει μεταξύ των μεταβλητών «καλλιέργεια ψυχοκινητικών και κοινωνικών δεξιοτήτων» και των δημογραφικών παραγόντων, φύλο, διδακτικά έτη και σπουδές. Στατιστική σημαντικότητα εντοπίστηκε μεταξύ των μεταβλητών «δημιουργία συνθηκών διαλόγου» και «φύλο» ($t=2,117$, $p=0,37$). Οι γυναίκες εκπαιδευτικοί δημιουργούν συνθήκες διαλόγου περισσότερο σε σχέση με τους άνδρες εκπαιδευτικούς. Ενώ οι άνδρες εκπαιδευτικοί φαίνεται να καλλιεργούν περισσότερο τη λεπτή κινητικότητα σε σχέση με τις

γυναίκες, αφού υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μεταβλητών «Ανάπτυξη λεπτής κινητικότητας» και «φύλο» ($t=2,120$, $p=0,37$).

4.5. Δυσκολίες κατά την εφαρμογή του προγράμματος - Προτάσεις

Η πλειοψηφία των υποκειμένων της έρευνας αποδίδει τη μη εφαρμογή του προγράμματος στην ύπαρξη μεγάλης ποσότητας ύλης, που θα πρέπει να διεκπεραιωθεί, οπότε και χρησιμοποιεί το διαθέσιμο για την Ε.Ζ. χρόνο προς «κάλυψη» της ύλης άλλων μαθημάτων (65%). Ως επιπλέον εμπόδια αναφέρονται οι δυσκολίες πρόσβασης στις πληροφορίες (47%), η έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής (44%) και η αδυναμία εξεύρεσης οικονομικών πόρων, που απαιτούνται για την εφαρμογή του προγράμματος (40%).

Οι εκπαιδευτικοί που εφαρμόζουν το πρόγραμμα προτρέπουν τους συνάδελφους τους, να ανατρέχουν στα εγχειρίδια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, τα οποία περιέχουν προτεινόμενα θέματα για την Ε.Ζ. ..

Επίσης, για την καλύτερη εφαρμογή προτείνονται τα παρακάτω : α) οικονομική ενίσχυση από το Υπουργείο για την αγορά υλικών που χρησιμοποιούνται από τους μαθητές κατά τη διάρκεια εκπόνησης των θεμάτων, β) μείωση της διδακτέας ύλης, κυρίως των διδακτικών αντικειμένων της γλώσσας και των μαθηματικών γ) δημιουργία κατάλληλης υλικοτεχνικής υποδομής στα σχολεία (βιβλιοθήκες, internet, κ.ά) δ) περισσότερη καθοδήγηση και οργάνωση σεμιναρίων πρακτικού χαρακτήρα, από το Σχολικό Σύμβουλο και τέλος, ε) ένα μικρό ποσοστό (2%) πρότεινε να καταργηθεί η Ε.Ζ. γιατί επιβαρύνει το ωρολόγιο πρόγραμμα

6. Συζήτηση - Συμπεράσματα

Όπως δείχνουν τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης, οι εκπαιδευτικοί των ολιγοθέσιων σχολείων, ανεξαρτήτως φύλου, ετών υπηρεσίας και επιμόρφωσης, εφαρμόζουν το πρόγραμμα της ΕΖ. αναλογικά σε μεγαλύτερο ποσοστό από εκείνους των πολυθέσιων σχολείων, σύμφωνα με τα ευρήματα σχετικής έρευνας, που αναφέρονται στον υπό σύγκριση πληθυσμό (Πατσάλης, Παπουτσάκη, 2009). Ο λόγος της μη εφαρμογής, όπως υποστηρίζουν αυτοί, που δεν την εφαρμόζουν, είναι κύρια η έλλειψη χρόνου για τη διαπεραίωση της ύλης των μαθημάτων Γλώσσα και Μαθηματικά .

Ο τρόπος προσέγγισης των θεμάτων φαίνεται να συντελεί στην καλλιέργεια της γνωστικής, συναισθηματικής και κοινωνικής διάστασης της προσωπικότητας των μαθητών. Αποτελούν, όμως, μειοψηφία οι εκπαιδευτικοί, κυρίως άνδρες, που επιδιώκουν την καλλιέργεια ψυχοκινητικών δεξιοτήτων των μαθητών μέσα από την εφαρμογή της Ε.Ζ.

Αναφορικά με τις μεθόδους, φαίνεται οι εκπαιδευτικοί να χρησιμοποιούν σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις: ομαδοσυνεργατική, διαθεματική, αποκαλυπτική, βιωματική, εκπόνηση σχεδίων εργασίας, ενώ η αξιολόγηση των εργασιών γίνεται από τους ίδιους τους μαθητές ατομικά ή συλλογικά και όχι από τους εκπαιδευτικούς. Επιπλέον, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ευοδώνονται οι στόχοι του Αναλυτικού Προγράμματος ως προς την ανάπτυξη συναισθηματικών δεξιοτήτων αφού οι εν λόγω εκπαιδευτικοί επιδιώκουν την ανάπτυξη φιλικών σχέσεων, την καλλιέργεια της αυτοεκτίμησης των μαθητών, την καλλιέργεια θετικών στάσεων και συμπεριφορών, την προαγωγή ηθικών αξιών και τη μείωση επιθετικών μορφών συμπεριφοράς. Δημιουργούνται συνθήκες διαλόγου, αναλογικά περισσότερο από δασκάλες από ότι από άνδρες εκπαιδευτικούς και αναπτύσσεται η επικοινωνία των μαθητών μέσα από την προσέγγιση των θεμάτων.

Το γεγονός ότι πολύ μικρό είναι το ποσοστό των εκπαιδευτικών, που κάνει λόγο για κατάργησή του προγράμματος, σε συνδυασμό με το μη ανυπέρβλητο των αναφερόμενων ως «εμποδίων» εφαρμογής του και την καθιέρωση των νέων προγραμμάτων σπουδών, στα οποία η Ε.Ζ. υποστηρίζεται ποικιλότροπα, δημιουργούν αισιόδοξη προοπτική .

Βιβλιογραφία

Αλαχιώτης, Σ. (2002). Η Ευέλικτη Ζώνη του σχολείου. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 6, 5-14.

Αλαχιώτης Σ. Για ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα. Η διαθεματικότητα και η Ευέλικτη Ζώνη αλλάζουν την παιδεία και αναβαθμίζουν την ποιότητα της εκπαίδευσης, www.pi-schools.gr.

Cohen, L. Manion, L.,(1994). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχιμο.

Κυριαζή, Ν.,(2002). Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κουλουμπαρίτση, Α. (2002). Η Ευέλικτη Ζώνη αλλάζει το σχολείο: Μια μελέτη περίπτωσης μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες και αμοιβαίες δεσμεύσεις. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 6, 57-79.

Ματσαγούρας, Η. (2002). Η Ευέλικτη Ζώνη Διαθεματικών Προσεγγίσεων: μια εκπαιδευτική καινοτομία που αλλάζει το σχολείο. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 6, 15-30.

Πατσάλης, Χ. (2008). *Ευέλικτη Ζώνη διαθεματικών και δημιουργικών δραστηριοτήτων, μια καινοτομία υπό αμφισβήτηση*, Ανακοίνωση στο 9ο Συνέδριο της Μονάδας Μεθοδολογίας και Προγραμμάτων, Εκπαίδευσης ΤΕΑΠΗ Πανεπιστημίου Πατρών, Αθήνα : 18-19 Ιανουαρίου 2008.

Πατσάλης, Χ. & Παπουτσάκη, Κ. (2008). Ευέλικτη Ζώνη, θεωρία και πράξη, στα Πρακτικά του 6^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ελληνική της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος, τ. Α΄5-7 Δεκεμβρίου, 971-979.

Π.Ι. (2002). Αξιολόγηση του Καινοτόμου Πιλοτικού Προγράμματος της Ε.Ζ. στα σχολεία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης www.pi-schools.gr.

Πολυζώης, Λ. & Παλαπάνη, Δ. (2007). Η Ευέλικτη Ζώνη. *Διδασκαλικό Βήμα*, τ.1143, 34-35.

Υ.Π.Ε.Π.Θ. (2003). Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών *ΦΕΚ 303*, τ. Β΄, 13-3-2003.

Ονόματα συγγραφέων :

A) Δρ. Χρίστος Πατσόλης,

Ιδιότητα : Σχολικός Σύμβουλος ΠΕ70

Διεύθυνση: Θερμοπύλων 17 / 15127 Μελίσσια Αττικής

Τηλέφωνο: σταθ.: 210/8031233 - καν.: 6938 702747

email : stospa@otenet.gr

B) Δρ. Καλλιόπη Παπουτσάκη

Ιδιότητα: Ειδική Παιδαγωγός

Διεύθυνση: Κυδαθηναίων 53/16314 Ηλιούπολη Αττικής

Τηλέφωνο: σταθ.: 210/9960372 - καν.: 6977963155

email : krapouts@primedu.uoa.gr

Γ) Άννα Ζουγανέλη Μ.Ε.

Ιδιότητα : Σχολικός Σύμβουλος ΠΕ70

Διεύθυνση: ...Ροσσοβίου 35.....TK 11526.....Ερυθρός Σταυρός Αθήνα.....

Τηλέφωνο: σταθ.: - καν.: 210-6915959-6947265306

email annzoug@yahoo.gr